

STRAŠIDLÁŘ

MEZI NÁMI TRPASLÍKY

HYNEK KLIMEK

ILUSTRACE
ZDEŇKA
ŠTUDLAROVÁ

Hynek Klimek

STRAŠIDLÁŘ

Mezi námi trpaslíky

Ilustrace Zdeňka Študlarová

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
obchod@grada.cz, www.grada.cz
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
jako svou 5555. publikaci

Odpovědná redaktorka Magdalena Jimelová
Jazyková úprava Štěpánka Poupětová
Návrh obálky Zdeňka Študlarová
Grafická úprava a sazba Jan Šístek
Počet stran 64
První vydání, Praha 2014
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2014

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

ISBN 978-80-247-4858-0

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-9284-2 (ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-9285-9 (ve formátu EPUB)

OBSAH

Průvodce se představuje	5
O klimcích z ostravských dolů	7
O permonících z Příbramska i odjinud	9
O lenošících permonících v Rudolfově	12
O vzniku dolů na Kladensku	14
Jak trpaslíci pomohli k založení lázní	16
O dalších trpaslicích	20
O nastydlém trpasličím králi	23
O skřítku Pelíškovi	25
O trpaslicích od Kašperských Hor	28
O červeném mužičkovi	30
O potrestaném hamižníkovi	34
Jak trpaslíci marně chtěli mít za manželky pasačky	39
Jak trpaslík naučil husopasku vážit si své práce	42
O chlapcích proměněných ve skřítky	46
O strážcích skřítcích pokladů	48
O trpaslicích, kteří se přestěhovali	54
O diblicích, šotcích a dalších domácích skřítcích	56
O dalších skřítcích	60
Průvodce se loučí	64

PRŮVODCE SE PŘEDSTAVUJE

Ahoj! Tak teď jsem s vyprávěním na řadě já. Nehleďte na to, že jsem mrňavý. Velikost vzrůstu není zdaleka tak důležitá jako velikost inteligence. A té já mám dost, jak vás přesvědčím.

Jsem důlní skřítek. Ne ale permoník, který je u nás nejobvyklejší. Pocházím totiž ze Slezska, a tam jsme v důlních štolách doma my, klimkové. Máme nedaleko Ostravy na Novojičínsku i své město, Klimkovic. Je v nejuvýchodnějším výběžku Nízkého Jeseníku a patří k němu i známé jodové sanatorium. V turistických průvodcích se můžete dočíst, že Klimkovic dostaly své jméno po zakladateli původní osady a majiteli tvrze Klementovi, zvaném Klimek. A po kom si asi tak myslíte, že měl tohle přízvisko? Samozřejmě že po nás.

Kamarádil se se zakladatelem našeho rodu praprapra-a ještě několikrát pradědečkem Klimkem. Měl plnovous a také nebyl velkého vzrůstu, a proto si je lidé nezřídka pletli. Horníci se nejednou divili, co že dělá klimkovický pán se špičatou čepičkou na hlavě v šachtě. Praprapra-a ještě několikrát pradědečka Klimka to pokaždé velice pobavilo a hlasitě se tomu smál, až se to po celém dole rozléhalo.

V dolech děláme to, co všichni ostatní důlní skřítki. Těžíme horniny stejně jako horníci. Ovšem stále postaru, osvědčeným klasickým způsobem. Nepoužíváme žádné moderní stroje a další mechanismy ani nové metody. Vystačíme si s malými motyčkami, lopatkami a kladívky. Všechny důlní skřítky zajímají hlavně drahé kameny,

avšak ty v dolech na Ostravsku nejsou. Nás to ale příliš nemrzí. Vesele kopeme uhlí. Pro nás je to zábava.

Občas se také bavíme tím, že škádlíme horníky. Kupříkladu jim schováváme náčiní nebo jídlo, které si přinesli do štoly, nebo na ně v nečekané chvíli vyjukneme a rozesměje nás, když se leknou. Nejroz dováděnější z nás někdy také zhasínali horníkům světélko v jejich kahanech, aby se ocitli potmě. To už je ale minulostí, i osvětlení je dnes v dolech na úplně jiné úrovni než v dřívějších dobách.

Jinak ale horníkům neškodíme, naopak jsme vždycky připraveni pomoci, když je třeba. Nejednen z klimků pomohl předejít neštěstí, když horníky včas upozornil na to, že se v některé části dolu hromadí výbušný plyn nebo že je v některé z chodeb poškozená výztuha a mohlo by to způsobit zával. Ve slezských pověstech si můžete potvrdit, že si nevymýšlím.

Na některých místech ve Slezsku, ale i v některých ostravských dolech, se důlním skřítkům říká pustecký a v několika dalších sosna. Po těch se jmenuje i polské hornické město Sosnowiec, česky Sosnovec. Klimci jsou ovšem i v Polsku.

Samozřejmě vám nebudu povídat jen o důlních skřítcích. Vždyť kromě nás jsou i mnozí další skřítcí: trpaslíci, někdy nazývaní pidimužící, šotci, kterým se říká také rarášci, plivníci neboli zmekové, koboldi, zvaní též gnómové, i jiní. I o těch jsem se mnohé dozvěděl, a tak na ně v mém vyprávění také přijde řada. Když už jsem ale začal u důlních skřítků, tak u nich ještě chvíli zůstanu.

O KLIMCÍCH Z OSTRAVSKÝCH DOLŮ

Práce v dolech na Ostravsku už není tím, čím bývala. Pamětníci si jen postesknou při vzpomínce na hrdé heslo, které stávalo na plakátech začátkem druhé poloviny minulého století: Já jsem horník, kdo je víc? Horníků v dolech na Ostravsku nepřibývá, naopak, a proto nepřibývá ani nás klimků.

Náš praprapra- a ještě několikrát pradědeček s praprapra- a ještě několikrát prababičkou si totiž nové klimky pořizovali, jen když to bylo nutné třeba při rozšíření důlní těžby. Vždy pečlivě dbali na to, abychom nescházeli v žádné ze štol. Tak to pokračovalo i v dalších generacích.

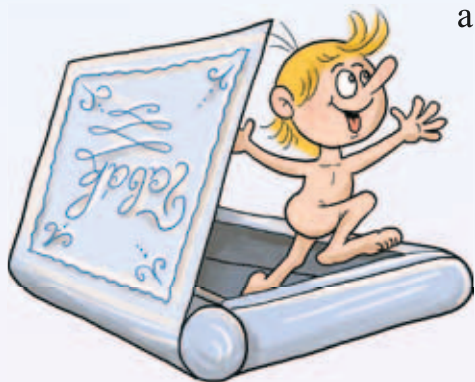
Způsob našeho množení je velice pozoruhodný. Nezůstal ale utajený a v jedné ze starších pověstí je popsán zcela podrobně. Máme svou zvláštní porodnici. Je jí stará stříbrná tabatěrka, kterou v době založení Klimkovic ztratil v šachtě jeden z horníků. Proč si ji s sebou vzal do šachty, je záhadou. Kouření v dolech bylo už i tehdy přísně zakázané. Vždyť by mohlo přivodit velké neštěstí.

Tabatěrku našel náš praprapra- a ještě několikrát pradědeček, ale nepodařilo se mu zjistit, komu patřila, třebaže se o to poctivě snažil. Byl zapřísáhlý nekuřák, ale napadla ho nová možnost jejího využití. Udělal z ní zmíněnou porodnici.

Fungovalo to tak, že otec s matkou do tabatěrky naplivali, až byla plná. Pak zaklapli víčko a svolali všechny další klimky. Ti tabatěrku obstoupili a začali sborově odříkávat: „Klim klim, malý klimečku, klim klim, vyjdi z domečku!“ Když

to řekli podesáté, víčko odskočilo a z bývalé tabatěrky vyskočil malý klimek. Všichni přítomní se radovali a vykřikovali: „Narodil se synek, říkejme mu Klimek!“

Máme schopnost začlenit se mezi ostatní hned od prvopočátku, a tak bylo třeba jen pořídit novému klimkovi šaty, špičatou čepičku, náradí a malý kahánek. Pak už mohl rovnou vyrazit

na své působiště v dolech. A ještě k tomu našemu jménu: nikdo z nás se nejmenuje jinak. Má to svou výhodu v tom, že když na nás někdo zavolá, seběhnou se všichni klimci, kteří jsou právě nablízku. Nejednou se to náramně hodilo. Mohli zasáhnout společně, když to právě bylo třeba.

S našimi ženuškami je to obdobné. Jen kolem porodnice – tabatěrky neodříkávají zaříkadlo klimkové, ale ony, a navíc se ani nerýmuje. Práci přímo v dolech nemají. Starají se klimkům o domácnost a také o jídlo a o potěchu, když přijdou z práce domů.

Už řadu roků však zůstává tabatěrka nevyužívaná. Těžba na Ostravsku je v útlumu a některé z dolů byly dokonce uzavřeny. Proto není potřeba nových klimků. Někteří z nás tedy odešli a začlenili se mezi ostatní obyvatelstvo. Dělo se to ale už i dříve. Zprvu ovšem odcházeli jen ti, kteří výrazně přerostli naši běžnou výšku. Nejsou k rozeznání od lidí, a tak se to obešlo bez povšimnutí.

O PERMONÍCÍCH Z PŘÍBRAMSKA I ODJINUD

Tak jako jsme my klimci na Ostravsku a jinde ve Slezsku, byli a jsou v dolech na Příbramsku, Kladensku, Slánsku, Písecku, Kašperskohorsku, Jihlavsku i na jiných místech v Čechách a na Moravě, kde se v podzemí těžilo a těží, permoníci. Dělají úplně to samé jako my klimkové. Baví se prací a občas i neškodnými taškařicemi a po práci se většina z nich těší domů za svými ženuškami.

I mezi permoníky se ovšem najdou zádumčiví mrzouti, kteří žijí raději o samotě. Jsou ale ve výrazné menšině. Většinou právě tihle z permoníků občas provedli horníkům nějakou nplechu. Kupříkladu jim v nejužší chodbičce v podzemí zastoupili cestu, rozkročili se a zapřeli se o stěny tak, že by s nimi nedokázal pohnout ani ten největší silák. Horníkovi, kterému se to stalo, pak nezbylo než proplížit se potměšilému permoníkovi mezi nohama.

Nebývá výjimkou, že se permoníci odmění člověku, který jim něčím pomůže nebo jim prokáže vítanou službu. Většinou drahým kamenem nebo hrudkou zlata či stříbra. Za špatné skutky se ale zlým lidem mstí a permoní pomsta nezřídka bolí.

Na permoníky lze narazit i v Krušnohoří a na Jáchymovsku. Ovšem jen v některých místech. Ve většině ze zdejších důlních chodeb totiž měl a patrně ještě má své domovské místo obrovitý podzemní duch Berggeist. S permoníky nikdy nevycházel v dobrém. Vyštval je odkudkoliv, kde na ně narazil, a tak se tam, kde se zrovna nacházel, nezdržovali.

Permoníci jsou poněkud jiného vzrůstu než klimci. Zatímco my vypadáme úplně stejně jako lidé, permoníci mají v poměru ke svému tělu veliké hlavy, krátké, svalnaté nohy i ruce a široké hrudníky. Stejně jako my nosí hornické šaty, ve sváteční dny parádní uniformy a na hlavách nejraději vysoké špičaté čepičky. S nimi si připadají větší.

V dolech se žádný z permoníků neobejde bez lucerničky a hornického náčiní. Mají rádi, když je horníci při setkání

pozdraví pěkně postaru tradičním hornickým pozdravem: „Zdař Bůh.“ To pak bývají vlídnost sama a horníkům rádi ukážou, kde jsou nejbohatší ložiska, a kde by tedy měli těžit.

Stejně jako my klimci, ani permoníci nikdy neopomenou horníky varovat před nebezpečím, když se v některé části důlní chodby začne hromadit třaskavý plyn nebo hrozí zával. Někdy ale ani permoníci hrozící nebezpečí neodhalí včas, a tak mu nedokážou předejít.

Podstatná většina permoníků, až na zcela řídké výjimky, vychází s horníky kromě neurvalců zásadně v dobrém. Mezi permoníky se ovšem vyskytují i nedobří jedinci, ti jsou však téměř vzácností. Samozřejmě nechtěnou, ale přesto se vyskytující.

Tak jako důlní skřítcí varují horníky před hrozícím nebezpečím, dělával to ve starých sklárnách na Šumavě, ale i jinde v česko-německém příhraničí, sklářský skřítek Durandl. Je zavalitý a má baňatý rudý nos i rudé vlasy. Ve sklárně se zjevil pokaždé, když hrozilo, že pukne sklářská pec a žhavá

sklovina se vylije, nebo když byla střecha sklárny přetížena sněhem a hrozilo, že se prolomí. Ukazoval se i před požárem. Když ho skláři spatřili, věděli, proč se objevil, a mnohdy ještě včas stačili katastrofě předejít.

O LENOŠÍCÍCH PERMONÍCÍCH V RUDOLFOVĚ

Nic na práci už předlouhý čas nemají permoníci, kteří se stále ještě zdržují v dávno opuštěných štolách u Rudolfova na Českobudějovicku. Dolovalo se tady stříbro a město v době největší slávy zdejších dolů dostalo jméno po samotném císaři Rudolfovi.

Po vytěžení stříbrných žil tady už na žádné stříbro nenarazí ani permoníci, a tak většinu času lelkují. Pro ukrácení dlouhé chvíle procházejí částí ještě nezavalených štol a hledají si různá povyražení, aby se neunudili. Kupříkladu chodívají pozorovat obrovitého zbrojíře, který tady v podzemí kuje meče i další zbroj a brnění pro svatováclavské vojsko spící v bájném Blaníku

a jeho samostatné posádky v dalších vrších. Z nich podle všeobecně známé báje vyjedou rytíři na pomoc české zemi, až u nás bude nejhůře.

Zbrojír od Rudolfova dbá na to, aby všichni tito rytíři byli vyzbrojeni co nejlépe, a tak ve své práci neustává. Jeho bušení je z podzemí slyšet zejména za noci, kdy okolní kraj přece jen poněkud ztichne. Houkání sov z blízkého lesa a zbrojířovo bušení ruší jen hřmot aut projíždějících po nedalekém silničním obchvatu, kterých v tu dobu není přece jen tolik jako za

bílého dne. Zdejší, již drahný čas nezaměstnané permoníky pohled na pracujícího zbrojíře patrně nikdy neomrzí.

Někdy se také chodívají dívat do Úsilného, kterému se kdysi říkalo Oselné, a to podle oslů, kteří tady byli ustájeni. Sloužili k práci ve stříbrných dolech, odkud přepravovali rudu a převáželi mnohé další náklady. Permoníci se na těchto oslech rádi vozívali. Využívali k tomu každé vhodné příležitosti, kdy si mohli na pochodujícího osla sednout. Většinou se mu po ocasu vyšplhali na hřbet. Nyní ale do Úsilného chodívají zbytečně. Čtvernozí hýkající pomocníci horníků tady už dávno nejsou. Vzpomínky permoníků jsou ovšem stále živé a občas se chodívají přesvědčit, jestli se sem nějaký osel přece jen nevrátil.

O VZNIKU DOLŮ NA KLADENSKU

Na Kladensku přispěl jeden permoník, a byl to dokonce jejich král, ke vzniku zdejších dolů. Jednou spatřil v lese Borky stařenku s nůši, která se sem vydala pro klestí. Lesy v té době bývaly jako vymetené. Všechno, co mohlo posloužit k topení, se využilo. Na zemi nezůstávala ležet jediná suchá větvička, žádná ze spadlých šišek. Nejenom o dřevo byla v té době nouze. K pokácení stromů bylo nezbytné povolení majitele lesa a dostat ho se dařilo jen bohatým. Chudí na to peníze neměli.

Zmíněná stařenka jen tu a tam nalezla na zemi úlomek větvičky, a tak se dala do olamování suchého chrastí z konců spodních větví stromů. Byla to zdlouhavá práce. Jak se rozhlížela, kde by ještě našla nějaké chrastí, uviděla, že ji

+

pozoruje maličký permoník. Nechala ho, ať se kouká. Neměla čas zdržovat se od práce, když si z lesa chtěla odnést nůši plnou.

Druhý den se opakovalo to samé a nejinak tomu bylo i třetí den. Tentokrát ale permoník stařenku oslovil. Zajímalo ho, co to dělá a proč. Vysvětlila mu, že dřevo nezbytně potřebuje, aby měla na čem doma ohřát na peci jídlo a zároveň se tím ve světnici i trošku oteplilo. Chrastí, které si z lesa nosila domů, jí vystačilo vždy pouze na jediný den.

„Pojď, ukážu ti něco lepšího, než je ta trocha chrastí,“ vyzval stařenku permoník, když se mu dostalo vysvětlení. Zavedl ji k místu, kolem kterého rostlo v kruhu kapradí.

„Prozradím ti teď jedno tajemství. Jestli chceš, můžeš se o ně podělit s ostatními. Může posloužit všem ze tvé vesnice a pro všechny bude dost. Zítra si s sebou vezmi do lesa kromě nůše i motyku a kopej v tomhle kruhu kapradí. Kousek pod povrchem narazíš na černé kameny. Až rozděláš v peci oheň, polož je na něj. Uvidíš, jak hoří a kolik tepla vydávají. Můžeš mi věřit, že nežertuji. Jsem král zdejšího podzemí a dobře vím, o čem mluvím,“ řekl jí.

Na druhý den přišla stařenka do lesa i se svým mužem. Když kopl do země v místě označeném permoníkem, opravdu se objevilo černé kamení. Pro jistotu jím naplnili jen polovinu nůše a zbylé místo zaplnili chvojím, aby cesta do lesa nebyla zbytečná. Černé kamení ale opravdu hořelo, a nevídaně. I tepla z něj bylo mnohem víc než z chvojí.

Stařenka se svým mužem si to nenechali jen pro sebe. Do lesa si pak pro černé kamení, uhlí, chodili všichni z vesnice a náramně si pochvalovali, jak mají vystaráno o topení. Tak vznikl první kladenský uhelný důl, a protože se zvěst o hořlavém kamení záhy rozkřikla, těžba uhlí na Kladensku měla zelenou.

JAK TRPASLÍCI POMOHLI K ZALOŽENÍ LÁZNÍ

Zdávných časů je známý příběh, který se stal legendou. O tom, jak trpaslíci vydatnou měrou přispěli k založení západočeských lázní, a to Karlových Varů, Mariánských Lázní a Františkových Lázní.

Král trpaslíků se svým národem z jedné severské země vyslal do světa, poté co dospěli, své tři syny, aby pokračovali v šíření jeho díla. V chladných severních končinách zemi prohříval, aby se oteplila a dalo se na ní lépe žít. Jeho synové se rozdělili až ke konci cesty, když dorazili do Čech do Slavkovského lesa, který se tehdy nazýval Císařský.

Tam se rovným dílem podělili o náčiní a výbavu, které si přinesli s sebou, a o houf trpaslíků, který je doprovázel. Každý tak měl svou vlastní, dobře vybavenou družinu.

První ze synů severského trpasličího krále se pak v čele své družiny zastavil v místě, kde jsou dnes Karlovy Vary. Zdálo se mu vhodné k uskutečnění otceva záměru. Podle jeho pokynů tam družina založila oheň a zahřívala zemi. Jejich vůdce se tomuto umění u svého otce vyučil dokonale. Trpasličí oheň zemi zahřál tím nejlepším možným způsobem, až z ní vytryskly horké léčivé prameny.

Prostřední ze synů došel se svou družinou tam, kde jsou dnes Mariánské Lázně. Nebyl tak bystrý jako jeho starší bratr a z otceva učení nepochytil všechno. Oheň, který dal založit, zemi neprohřál úplně tak, jak bylo třeba. Docílil sice toho, že zde také vytryskly léčivé prameny, ale studené.

Nejmladší ze synů došel se svým houfcem na Komorní hůrku. Byl tuze horkokrevný a nechtěl, aby se jeho družina s dílem příliš párala. Jejich oheň proto uhasínal a nechtěl se rozhořet. To prchlivého mladíka navztevalo a kázal svým trpaslíkům přiložit na oheň až do té míry, že vysoko vzplál. Zem se tím ale prohrála příliš rychle, pukla a spodní voda, která se začala prudce vařit, vyvěřela a uhasila oheň. Pak se rozlila do okolí Komorní hůrky.

Nejmohutnější proud protekl až do míst, kde jsou nyní Františkovy Lázně. Voda vyvěřelá z hlubin země v důsledku ohně založeného nejmladším ze synů severského krále trpaslíků však rovněž byla léčivá. I ona tedy umožnila založení lázní, ale se studeným a také ne zrovna voňavým pramenem.

Podle jiné verze této staré pověsti to ale bylo trochu jinak. Tři skupiny trpaslíků pod vedením královských synů si do míst, kde se usadili, dovezli i obrovské kotle. V nich pak vařili vodu z místních zdrojů, aby se přidáním jistých přísad stala léčivou. Recepturu znali jen královští synové od jejich otce.

Nejodborněji si počínal nejstarší z královských synů, který nechal obrovský kotel postavit, jak nejlépe se dalo, úplně dokonale. Léčivá voda se v něm pak uvařila, jak se patří. Trpaslíci ji poté vylili na zem, do které se vsákla a začala vyvěrat.

Prostřední z královských synů si s úkolem poradil tak napůl. Jeho družina vodu neprohřála dostatečně, protože do ohně pod kotlem špláchala voda ze špatně upevněného a nahnutého kotle, a oheň tak pohasínal. Královský syn proto přikázal hodit do ohně síru, aby se opět dostatečně rozhořel. Jenomže když potom uvařenou léčivou vodu trpaslíci z kotle vylévali, spláchl se do ní rozmočený popel, a sirný pach je proto ze zdejší léčivé vody cítit doposud.

Nejmladší z královských synů to ovšem zvrátil ještě víc. Sotva se v kotli voda začala vařit, uvolnily se pod ním kameny, převrátil se a všechna vařící voda vytekla. Ještě štěstí, že se už vařila.

I když se dílo nepovedlo tak, jak mohlo a mělo, umožnilo to vznik Františkových Lázní. Mohly ale mít léčivých pramenů víc.

Existují však ještě jiná líčení této pověsti, zejména o počínání nejmladšího syna trpasličího krále. Podle některých vypravěčů přivodil na Komorní hůrce výbuch, který ve vrchu vyhloubil kráter, podle dalších nechal pod skomírající oheň pod kotlem nasypat tolik síry, že se kotel propálil a dírami vytekla voda do širokého okolí. Ať je to ale tak či onak, závěr je stejný. Příčiněním tří synů severského trpasličího krále jsou v západních Čechách troje věhlasné lázně s léčivými prameny.

